

Suomen ensimmäinen elokuvamoguli

julkaistu Turun Sanomissa 25.9.2021

Sata vuotta sitten valkokankailla nähtiin Hjalmar V. Pohjanheimon johtaman Lyyra Filmin viimeiseksi jäänyt elokuva *Sunnuntaimetsästäjät* (1921). Turkulaiset saivat nauttia mykkäkomediasta Kauppatorin laidalla sijainneessa Lyyra V -teatterissa, joka oli entinen Metropol, myöhempi Rialto. Kun valot salissa sammuiivat, kankaalle kompuroi kaksi likinäköistä ”sunnuntaimetsästäjää”, asemapäällikkö Fasán (Vaino Lehmus) ja maalaislääkäri Reseptén (Matti Jurva). Katsojat saivat nauraa sydämensä kyllyydestä.

Sunnuntaimetsästäjiin päättyi Hjalmar V. Pohjanheimon (1867–1936) ura elokuvien tuottajana. Nyttemmin Pohjanheimon nimi on vaipunut unholaan, varmaankin siitä syystä, että kaikki hänen tuottamansa teokset ovat kadonneet tai tuhoutuneet.

Hjalmar V. Pohjanheimo loi suomalaisessa mittakaavassa merkittävän ”elokuvaimperiumin” jo autonomian aikana. Alun perin sahatyöntekijänä ja sahamestarina työskennellyt Pohjanheimo vaurastui puukaupoilla ja kiinnostui pian muistakin afääreistä. Uusi taiteen ja viihteen muoto, elokuva, oli ajan hermolla, ja Pohjanheimo avasi Teatteri Lyyra -nimisen elävien kuvien salin vuonna 1910. Apuna häärivät pojat Asser, Hilarius ja Birger, joille isä hankki elokuvakameran.

Vuodesta 1910 lähtien Pohjanheimot kehittivät järjestelmällisesti toimintaansa. Kolmen seuraavan vuoden aikana rakentuivat sujuvat yhteydet ulkomaille, ja Lyyra vuokrasi ostamiaan kopioita eteenpäin muille teattereille.

Tavoitteena oli myös oman teatteriketjun perustaminen, mikä tapahtui vähitellen 1910-luvun kuluessa. Maahantuonnin riskit pienenevät, kun elokuvien menekki oli etukäteen turvattu. Lyyran haarakonttoreita syntyi eri puolille Suomea, ja Pohjanheimosta tuli autonomian ajan laajimman teatteriverkoston johtaja. Elokuvasaleja oli Helsingin lisäksi Kuopiossa, Porissa, Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Viipurissa.

Omia näytelmäelokuvia Lyyra tuotti vuodesta 1913 lähtien. Ratkaisu oli rohkea, sillä elettiin siirtymävaihetta lyhyestä ohjelmistosta kohti pitkää draamaa. Pohjanheimon ansiosta valkokankaalle saatettiin Minna Canthin näytelmään perustuva *Sylvi*, joka oli Teuvo Puron johdolla kuvattu kaksi vuotta aiemmin, mutta varat olivat loppuneet kesken. Samana vuonna Pohjanheimo palkkasi tunnetun näyttelijän ja ohjaajan Kaarle Halmeen toteuttamaan vakavamielistä draamaa, ja tuloksena olivat sellaiset teokset kuin *Nuori luotsi* (1913), *Verettömät* (1913) ja *Vieraalla maaperällä* (1914). Pohjanheimo tilasi myös Eino Leinolta käsikirjoituksen, josta syntyi Halmeen ohjaamana melodraama *Kesä* (1915). Kaikki nämä hauraalle nitraattifilmille kuvatut teokset ovat kadonneet.

Yhtä näkymättömäksi jälkipolville on jäänyt lyhyt mykkäkomedioiden vaihe, jonka Asser, Hilarius ja Birger Pohjanheimo toteuttivat. Säilyneistä, harvoista valokuvista voi päätellä, että teokset, sellaiset kuin *Käpäsen rakkausseikkailu* (1914) ja *Tuiskusen kuherruskuukausi* (1914), olivat vauhdikkaita farsseja yhdysvaltalaisen slapstick-komedian tapaan. Veljesten suuritöisin projekti oli pitkä jännityselokuva *Salainen perintömääräys* (1914), jota kuvattiin sekä Helsingissä että Viipurissa. Lehtimainosten mukaan ”hurjat takaa-ajot tärisyttävät, pommiräjähdykset uudistuvat, kuristukset ja vangitsemiskamppailut pitävät katsojan koko ajan suuressa jännityksessä”.

Lyyra Filmi kesti ensimmäisen maailmansodan aiheuttamat vaikeudet ja Suomen epävakaan tilanteen, mutta tulevat vuodet osoittautuivat ylivoimaisiksi. Vielä kesällä 1920 Pohjanheimon johdolla kuvattiin kolme elokuvaa, joista viimeinen, *Sunnuntaimetsästäjät*, sai ensi-iltansa keväällä 1921. Menestys jäi laimeaksi, ja Suomen ensimmäisen elokuvamogulin valtakausi päättyi peruuttamattomasti.

Elokuvien arkistointi ja tallentaminen jälkipolville alkoi Suomessa vasta toisen maailmansodan jälkeen. Elävät kuvat miellettiin vielä 1900-luvun alussa kertakäyttöiseksi huviksi, jonka merkitystä kulttuuriperintönä tekijät eivät itsekään ymmärtäneet. Nitraattikopioiden annettiin tuhoutua. Varhaista elokuvaa tutkiessa tulee väistämättä kysyneeksi, mikä on meidän aikanamme sellaista kulttuuria, jonka arvoa tulevaisuudelle emme osaa nähdä.

Hannu Salmi

Kirjoittaja on akatemiaprofessori ja Turun yliopiston kulttuurihistorian professori